

Manuel Azaña

Manuel Azaña
1880-1940

Niceto Alcalá Zamora
1880-1949

Als er één man is geweest die misschien het uitbreken van de Spaanse Burgeroorlog had kunnen voorkomen, dan was dat Manuel Azaña, achtereenvolgens Minister van Oorlog, Premier en President van Spanje in de periode die volgde op het uitroepen van de Tweede Republiek in 1931 tot aan het einde van de oorlog in 1939. Intellectueel en schrijver, die voor zijn biografie van de Spaanse literator Juan Varella in 1926 onderscheiden werd met een literaire prijs (*Premio Nacional de Literatura*) en door vriend en vijand gerespecteerd werd als een uiterst bekwaam redenaar.

Manuel Azaña werd in 1880 geboren te Alcalá de Henares, een plaats vlakbij de hoofdstad Madrid. Zijn beide ouders overleden kort na elkaar toen Manuel nog maar tien jaar

De Romeinse naam voor Alcalá de Henares was Complutum. Na de herovering van de stad op de Moren werd daar in 1499 een universiteit gesticht die in 1836 naar Madrid werd overgebracht. Deze oorspronkelijke naam van de stad klinkt nog altijd door in de Spaanse aanduiding *Universidad Complutense de Madrid* voor deze hoofdstedelijke universiteit.

oud was. Hij werd opgevoed door zijn grootmoeder van vaderszijde en in alle eenzaamheid begon hij aan het verslinden van de boeken die door zijn grootvader waren verzameld. Katholiek opgevoed, sloegen bij hem op zestienjarige leeftijd de geloofstwijfels toe. Er was geen sprake van opstandigheid; het geloof had voor hem elke zin verloren. Later ontwikkelde hij een tamelijk agressieve houding ten opzichte van de kerk, een houding die veel kwaad bloed heeft gezet bij gelovige militairen en monarchisten. In 1898 verhuisde hij naar Madrid om zijn studie te beginnen. Op een advocatenkantoor waar hij als stagiair werkte, maakte hij kennis met Niceto Alcalá Zamora, die in 1931, na het uitroepen van de republiek, president

zou worden van de Spaanse regering en dat bleef tot april 1936, vlak voor het uitbreken van de Burgeroorlog. In april 1900 rondde hij zijn rechtenstudie af met een dissertatie getiteld "*La responsabilidad de las multitudes*" (de verantwoordelijkheid van de menigten), waarin hij onder meer stelde dat het individu, als het in een menigte optreedt, verantwoordelijk is voor zijn eigen daden. Bovendien gaf hij aan dat wanneer een menigte rumoerig wordt en de orde dreigt te verstoren, de reden daarvan vrijwel altijd een gerechtvaardigde eis is.

In 1903 keerde Azaña terug naar Alcalá om de familiezaken op orde te brengen. Die bestonden uit een boerderij, een steenfabriek en de plaatselijke elektriciteitscentrale. Daar dit alles geen succes werd, begon hij in 1909 zijn ambtelijke loopbaan op het Ministerie van Justitie waar hij twintig jaar heeft gewerkt. In die periode ontwikkelde hij zijn politieke denkbeelden en sloot hij zich aan bij de in 1912 opgerichte *Partida Reformista*, een republikeinsgezinde beweging die een seculiere staat voorstond en een eind wilde maken aan het *Caciquismo* in Spanje, aan de macht van de plaatselijke heersers (*de caciques*) die de bevolking uitbuiten en hun stemmen kochten om aan de macht te kunnen blijven. De beroemde filosoof José Ortega y Gasset, auteur van het boek "De opstand der horden", maakte eveneens deel uit van deze partij.

José Ortega y Gasset
1883 - 1955

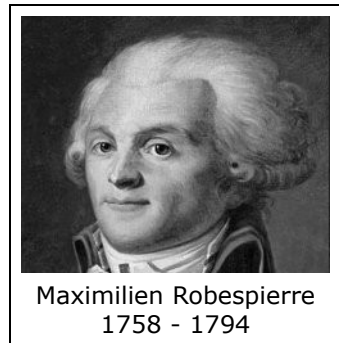
Aan het eind van de Eerste Wereldoorlog, tijdens welke Azaña zich fervent anti-Duits betoonde en hij reizen maakte naar Italië en Frankrijk om aan het front zich een beeld te vormen van de oorlog. Hij publiceerde een studie over de militaire kwestie, waarin hij het standpunt innam dat een moderne staat gefundeerd is op een contract met individuen die een stuk vrijheid opgeven aan de collectiviteit. Het leger was in zijn ogen het instituut dat dit pact concretiseert en dat vraagt met recht dat burgers, ongeacht hun status, een steentje bijdragen door enkele jaren te dienen of desnoods hun leven te geven.

In 1923 greep Miguel Primo de Rivera, geholpen door de koning de macht, die hij behield tot 1930. Dat betekende voor Azaña een politiek keerpunt. Hij verliet de *Partida Reformista* omdat deze de staatsgreep accepteerde in de hoop dat op termijn een gedemocratiseerde monarchie zou ontstaan, iets waarin Azaña, die de monarchie niet meer serieus nam, niets zag. Hij identificeerde vanaf dat moment democratie met de republiek en probeerde een eenheid te smeden van republikeinen zoals hijzelf en socialistten.

Een jaar na zijn huwelijk met Dolores de Rivas Cherif, dat in februari 1929 plaatsvond, trad hij met zijn nieuwe partij *Acción Republicana*, van links-republikeinse snit, in de openbaarheid. Tijdens een meeting in 1930 stelde hij dat 'wij allen tot de republiek behoren, maar dat die bedacht en geleid wordt door de republikeinen'. Met de realisatie van dat ideaal moest Azaña wachten tot na de troonsafstand van koning Alfonso XIII in 1931. Azaña ging deel uitmaken van de voorlopige regering als Minister van Oorlog. Na de algemene verkiezingen van juni 1931 werd hij Premier en ontpopte hij zich als iemand die vergaande

hervormingen niet schuwde. Hij onderscheidde zich vooral als uitgesproken anticlericaal die zich verwant voelde met Robespierre, de man die net als Azaña gedreven door idealen, tijdens de Franse Revolutie een terreurbewind voerde. Azaña was de architect van de nieuwe grondwet die naast de scheiding van kerk en staat een aantal zeer anticlericale maatregelen inhield, zoals de verdrijving van Jezuiten en het verbod aan de congregaties om onderwijs te geven. Ook het verbod op meer dan honderd katholieke periodieken was zeer drastisch. Met al deze maatregelen joeg Azaña heel kerkelijk Spanje tegen zich in het harnas. Een ander besluit was om het leger zuiveren. Op zich was dat wel voor de hand liggend, maar de drastische inkrimping van het aantal officieren, de opheffing van de militaire academie (waar Franco de scepter zwaaide) en van de militaire krijgsraad waren zeer tegen de zin van de krijgsmacht die zich niet verzet had tegen de komst van de republiek en zich verraden voelde. Ook de Guardia Civil moest het ontgelden. Het nieuwe regime durfde dit korps, van oudsher belast met het bewaren van de openbare orde in stedelijke gebieden, niet te vernietigen, maar richtte daarnaast de *Guardia de Asaltos* op, ordebewakers op het platteland en samengesteld uit regeringsgezinden. Met deze voor dat moment draconische en polariserende maatregelen, zette Azaña de toon en liet hij zich niet bepaald zien als een politicus die uit was op verzoening. Ook van anarchisten moest Azaña niets hebben, die met ongeordende gewapende acties de republiek zouden ondermijnen. Gebruik werd gemaakt van de *Ley de Defensa de la República* die deportatie naar Afrika mogelijk maakte en aan Azaña de macht gaf om mensen op te laten pakken zonder beschuldiging. Pogingen tot agrarische hervorming brachten povere resultaten. Maar waarmee hij zich echt ongeloofwaardig maakte, was zijn weigering om geweld te gebruiken om de verwoestingen van kerken, bibliotheken etc., een halt toe te roepen, terwijl hij in andere gevallen geweld niet schuwde. In de korte periode van zijn regering kwamen tweehonderd mensen om door overheids geweld en werden veel meer mensen opgepakt of gedeporteerd dan in de twintig jaar daaraan voorafgaande monarchie. Er waren natuurlijk ook lichtpunten zoals de introductie van vrouwenkiesrecht, van het recht op echtscheiding en de verhoging van de onderwijsbegroting.

In januari van 1933 vond de slachting plaats van Casas Viejas in Cádiz, waar de politie veertien gevangen anarchisten verbrandde in de hut waarin zij verscholen zaten. Dat luidde de val in van Azaña, die in september 1933 door president Alcalá-Zamora werd afgezet.

Bij de daarop volgende verkiezingen op 19 november leden de regeringspartijen een gevoelige nederlaag. Hun eerste reactie was een staatsgreep te ondernemen en de verkiezingen ongeldig te laten verklaren, maar Alcalá Zamora steunde dit niet. In de daaropvolgende regeringsperiode van rechtse partijen wist Azaña weer terug te komen met als grootste prestatie de vorming van het linkse Volksfront, bestaande uit republikeinen, socialisten, anarchisten en communisten dat op 16 februari 1936 een verkiezingsoverwinning wist te behalen. Hij vormde een nieuwe regering waarvan hij premier werd en op 30 april van dat jaar werd hij door de leden van het Volksfront gekozen tot president en daarmee tot machtigste man van Spanje. Maar die macht was slechts schijnbaar, omdat de beloftes die Azaña ooit deed aan het volk gebaseerd waren op revolutionaire illusies en de uitvoering ervan slechts geleid had tot chaos en polarisatie. Bij de verkiezing van 1933 werd het politieke midden weggevaagd en er resteerden slechts twee partijen die elkaar het licht in de ogen niet gunden. De Burgeroorlog was niet meer te vermijden.

Gedurende de Burgeroorlog stond Azaña aan de zijlijn en was eigenlijk voortdurend op de vlucht. In oktober 1936 verliet hij Madrid voor de oprukkende nationalist en vestigde zich in Barcelona. Daar moest hij toezien op de zich langzaam maar zeker aftekenende overwinning van de nationalist. Op 5 februari 1939 was het zover: Azaña, zijn familie en enkele andere politici maakten zich op om het land te verlaten. Op weg naar de pas waar zij de douane zouden passeren, raakte een van de auto's onklaar waarna het gezelschap lopend over gladde wegen Frankrijk binnenging.

Hoewel er vanuit Spanje nog enige druk op hem werd uitgeoefend om terug te keren, weigerde hij dat. Frankrijk en Engeland hadden immers de regering van Franco erkend en Azaña diende dan ook zijn ontslag in. Dat werd door zijn oude medestanders als Juan Negrín, premier in ballingschap tot 1945 en Dolores Ibárruri, ofwel *La Pasionaria*, gezien als verraad. In eenzaamheid pakte Azaña zijn intellectuele bezigheden weer op en publiceerde onder andere een serie artikelen waarin hij mogendheden als Frankrijk, Engeland en de Sovjet-Unie verweet onvoldoende steun te hebben gegeven aan de Republiek. Zijn stem werd niet meer gehoord, de Tweede Wereldoorlog was uitgebroken en er was urgenter nieuws.

Eind 1939 werd door het nieuwe regime in Spanje de *Ley de las responsabilidades políticas* toegepast op Azaña. Deze wet voorzag in veroordeling van allen die zich in de ogen van Franco op een of andere manier hadden schuldig gemaakt aan handelingen die de *Patria* zouden hebben geschaad. Azaña werd beschouwd als vijand van het leger, van godsdienst en vaderland, als sexueel geperverteerd en als vrijmetselaar en marxist. Als straf werden zijn bezittingen verbeurdverklaard en werd hem een boete opgelegd van tien miljoen peseta's.

Manuel Azaña overleed op 3 november 1940 in Montauban. Zijn idealen, die hij nooit op effectieve manier had weten om te zetten in praktische en voor alle Spanjaarden aanvaardbare politiek, waren in rook opgegaan.

Willem Peeters, 30 augustus 2009